

RAPPORT

Oppland - Nord-Gudbrandsdalen Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet

Riksantikvaren er direktorat
for kulturminneforvaltning
og er faglig rådgiver for
Miljøverndepartementet i
utviklingen av den statlige
kulturminnepolitikken.

Riksantikvaren har også
ansvar for at den statlige
kulturminnepolitikken
blir gjennomført og har i
denne sammenheng et
overordnet faglig ansvar
for fylkeskommunenes og
Sametingets arbeid med
kulturminner, kulturmiljøer og
landskap.

Besøksadresse:

Dronningensgate 13, 0152 Oslo

Postadresse:

Postboks 8196 Dep. N-0034 Oslo

Telefon: (+47) 22 94 04 00

Telefaks: (+47) 22 94 04 04

www.ra.no/postmottak@ra.no

Denne sluttrapporten er en av tolv sluttrapper fra pilotprosjektene i Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet. Rapportene beskriver prosjektenes egne erfaringer og synspunkter. Riksantikvaren som programansvarlig, overleverer sin rapport til Miljøverndepartementet. I tillegg rapporterer forskningsinstitusjonene Nordlandsforskning og Telemarksforskning som har evaluert arbeidet i programmet.

Alle prosjektrapportene med vedlegg kan lastes ned på nettstedet ra.no eller verdiskaping.info

På nettstedet vil Riksantikvaren legge ut nyttig informasjon om hvordan kulturminner kan brukes som ressurser i samfunnsutviklingen. Aktuelle dokumenter, artikler, filmer fra alle prosjektene og lenker til videre lesing vil ligge på denne nettsiden.

Nord-Gudbrandsdalen, en del av Opplandspiloten.

Foto omslagsbilde: Marit Bendz

Navn på prosjekteier: Regionkontoret i Nord-Gudbrandsdal og Oppland fylkeskommune.

Nettside: www.nasjonalparkriket.no

Prosjektleder: Petter Kittelsen

Riksantikvaren 2011

www.ra.no

Parajett er et
Svanemerket
trykkeri
Lisens 341.630

Sammendrag

Nasjonalparkriket som pilotprosjekt i verdiskapingsprogrammet ble tildelt Nord-Gudbrandsdalen fordi man hadde et spennende og interessant interkommunalt samarbeid bl.a rundt verdiskaping og samfunnsutvikling. Dette utviklingsprosjektet, Nasjonalparkriket, hadde god forankring både fylkeskommunalt og blant de seks kommunene som utgjør regionen Nord-Gudbrandsdal.

I oppstartsfasen av pilotprosjektet var VSP-prosjektet en integrert del av Nasjonalparkriket, og hadde en felles prosjektleder. Det ble i 2007 klart at behovet for koordinering og prosjektledelse var klart større en hva man hadde anslått lokalt, og prosjektledelsen ble utvidet. I 2008 ble dette en egen stilling på 40 % som siden har fulgt prosjektet frem til avslutning i 2010. Sett i forhold til andre pilotprosjekt i programmet er dette forholdsvis lavt, og tidvis har flere krav til rapportering falt tidsmessig sammen og gitt stort arbeidspress. Stillingsressursen har primært vært brukt til koordinering av de ulike tiltakene, mens man har lagt stor vekt på at fremdriften i det enkelte tiltak har vært tiltakseiers ansvar. Pilotprosjektets rolle har vært definert til å være prosjektstøtte og betydelig finansieringspart, i stedet for selv å drifte en rekke tiltak.

Høsten 2007 ble det gjennomført en erfaringsutveksling av pilotprosjektet med de til da involverte parter. Det var tydelig konklusjon at piloten måtte spisses både i nedslagsfelt og den økonomiske rammen til det enkelte tiltak. Man ønsket tydelige tiltak med økonomiske muligheter. Dette har vært fulgt opp lojalt blant de tiltakene som ble med videre. Noen tiltakseiere (kommuner) har senere valgt å ikke gå tungt inn i sine tiltak. I prosjektet ser man på dette ikke som et nederlag at alle ikke ble med, men et godt grunnlag for nært eierskap og solid forankring i de tiltak man gikk videre med. Ved prosjektets avslutning høsten 2010 er de aller fleste tiltak enten videreført som selvstendige bedrifter eller etablerte satsinger i offentlig regi, mens få tiltak er i en posisjon der alt stopper opp og ingen kan videreføre satsingen.

De økonomiske rammene har vært tilstrekkelige for det antall tiltak man valgte å gå videre med i regionen i 2007. De planene man har hatt om å drive utvikling av nye formidlingskanaler ville ha krevd ytterligere økonomiske ressurser, men samtidig også krevd store arbeidsressurser. Prosjektet har ikke klart å få tak i arbeidsressurser med tilstrekkelig kunnskap til å løfte det arbeidet videre. I pilotprosjektet antar man at dersom arbeidsressursene og kunnskapen hadde vært på plass, ville de økonomiske rammene blitt tilpasset dette gjennom prosjektperioden.

Etter spissingen i 2007 ble fire tiltak særlig vektlagt og satset på i den videre prosjektprosessen. Vågå gardshotell har vært organisert som et AS, og fått betydelig støtte til både restaurering og konseptutvikling. Hotellet er nå offisielt åpnet, og holder de planene som er lagt for forretningsmessig drift. Næmingordningen har vært drevet av Senter for Bygdekultur, en stiftelse heleid av Norsk kulturarv. Tre håndverkere innen tømmerfaget har fått tre års utdanning innen restaurering av bygninger, med spesialisering på stående og liggende konstruksjoner, samt tekking. Pilotens tre næminger har inngått i prosjektsamarbeidet med de andre seks næmingene i Norge, hvorav tre har vært tilknyttet pilotprosjektet Bud-Kristiansund. Fangstkultur var etablert som satsingsfelt i regionen før pilotprosjektet ble lansert. Gjennom å være en del av pilotprosjektet har man fått tilgang på økte ressurser, og derfor også kunne samarbeide med andre aktører i regionen på en bedre måte. Fangstkulturen som utviklingsprosjekt er nå en etablert satsing i regi av Gudbrandsdalsmusea, og har fått et løft innen formidling som vil vare i mange år fremover. Regionen har hatt en lang tradisjon innen industri knyttet til bergverk og steinindustri. Gjennom pilotprosjektet har man kunnet sikre seg viktig dokumentasjon av denne historien som var på vei til å gå tapt. Det er gjort mye arbeid for å formidle historien til nye grupper, særlig blant barn og unge. Gudbrandsdalsmusea har tatt opp denne satsingen, og viderefører deler av arbeidet etter at pilotprosjektet er avsluttet.

På kort sikt kan man notere seg at prosjektet har gitt et løft innen næringer knyttet til restaurering, både gjennom økt tjenestekjøp (restaurering) og kunnskapsmessig blant håndverkere. Anslagsvis er det i regionen brukt ca kr 40.000.000 innen restaurering av bygninger hvor pilotprosjektet har vært en del, men hvor mesteparten kommer fra private eiere. På lengre sikt kan man konkludere med at prosjektet har løftet statusen til kulturminnevernet i regionen. Kulturminnevern har gått fra å være et vern med negativ betydning til nå å være et grunnlag for næringsutvikling og nisjer i markedet. I kombinasjon med økte kunnskap hos innbyggere generelt og mer interesserte spesielt, kan dette danne grunnlaget for langsiktige endringer i den regionale utviklingen.

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	3
0- VSP SETT FRA OPPLAND FYLKESKOMMUNE	5
BAKGRUNN	5
KOORDINERT SATSING I OPPLAND	5
MANDAT OG ORGANISERING	5
ØKONOMISKE RAMMER	6
ERFARINGER SETT FRA FYLKESKOMMUNEN SOM STÅSTED	6
1- PILOTPROSJEKTET	8
BAKGRUNN	8
REGIONALT SAMARBEID: NASJONALPARKRIKET	8
BEGRUNNELSE FOR VALG AV TEMA	8
MÅL FOR PILOTPROSJEKTET	9
ORGANISERING	9
FINANSIERING	10
2- PROSJEKTPROSESSEN	11
PLANLAGT GJENNOMFØRING	11
FRA ORD TIL HANDLING	12
PROSJEKTETS HOVEDSATSINGER	13
NÆMINGORDNINGEN	13
VÅGÅ GARDSHOTELL	13
FANGSTKULTUR	14
BERGVERK	15
NORDHERADSPROSJEKTET	15
3- RESULTAT	17
MANGFOLDIG VERDISKAPINGSBEGREP	17
ØKONOMISK VERDISKAPING	18
SOSIAL VERDISKAPING	19
KULTURELL VERDISKAPING	20
MILJØMESSIG VERDISKAPING	22
4- HVA HAR VI LÆRT	23
ENDRING AV HOLDNINGER	23
REGIONALT SAMARBEID	23
PROSJEKTORGANISERING	23
5- VEIEN VIDERE	24
VÅGÅ GARDSHOTELL	24
NÆMINGORDNINGEN	24
KOMMUNALE PROSJEKT	25
VEDLEGG	26

0- VSP sett fra Oppland fylkeskommune

Dette kapittelet er skrevet av Dagfinn Claudius, fylkeskonservator i Oppland og ansvarlig for pilotprosjektene i Nord-Gudbrandsdal og Valdres.

Bakgrunn

Koordinert satsing i Oppland

Med bakgrunn i innkomne søknader om å delta i verdiskapingsprogrammet gjorde fylkesutvalget i Oppland i møte den 17. jan. 2006 vedtak om å søke om et koordinert pilotprosjekt med tre delprosjekter som geografiske innsatsområder: Valdres, Nord-Gudbrandsdalen og Dokkadeltaet/Randsfjordvassdraget. Fylket ønsket å etablere en prosjektorganisert oppfølging med representanter for ledelsen i fylkeskommunen, Forskningsrådet, Innovasjon Norge og de aktuelle regionrådene i styringsgruppa. En koordinert satsing hadde som formål å bidra til økt kunnskapsutveksling mellom delprosjektene og styrket regionalt samarbeid og fokus på kulturarv som samfunnsressurs.

I premissene til fylkesutvalgsbehandlingen 17.01.06 er det vist til Fylkesplan for Oppland 2005 - 2008 som slår fast at Oppland skal utvikles som, "Det grønne Oppland", basert på bærekraftig utvikling. Opplands grønne kvaliteter skal gjennom dette ivaretas og utvikles for mangesidig velferd og næringsutvikling. Naturens tåleevne og egenverdi skal ivaretas. Miljøhensyn må tas innenfor alle sektorer i samfunnet og være en grunnleggende premis for utvikling innenfor næringsutvikling og andre samfunnsområder. I denne sammenheng er det understreket i fylkesplanen:

"Kultur- og naturgrunnlaget er viktig for vår identitet, og gir grunnlag for næringsutvikling og livskvalitet i hele fylket. Opplands rike kulturarv blir en stadig tydeligere forutsetning for

framtidig verdiskaping og regional utvikling, ikke minst på grunn av behovene for opplevelser innenfor reiselivet."

Videre heter det i fylkesutvalgssaken:

"Med utgangspunkt i dette vil et pilotprosjekt som omfatter en samlet oppfølging av de tre presenterte prosjektene være en naturlig oppfølging av fylkesplanen. Prosjektet vil ved dette også være en pilot for store, regionalt koordinerte satsinger på verdiskaping på kulturminneområdet. Fylkeskommunen er innstilt på å gå inn i drøftinger med Miljøverndepartementet/Riksantikvaren om den regionale medfinansieringen dersom et slikt prosjekt vurderes som interessant. En viktig del av metodeutprøvingen i prosjektet vil være å organisere den regionale koordineringen, ikke minst erfaringsutvekslingen, på en måte som både gagnar det enkelte delprosjekt og helheten."

Riksantikvaren innvilget Opplands søknad til pilotprogrammet, men bare med Valdres og Nord-Gudbrandsdalen som innsatsområder når det gjelder statlige midler gjennom programmet.

Riksantikvaren har i sin vurdering av søknaden lagt vekt på følgende (brev av 07.04.06):

"I verdiskapingsprogrammet er det et mål at fylkeskommunene engasjerer seg aktivt i å samordne og rette virkemidler mot bærekraftig bruk av kulturarven. Et viktig argument for å støtte en koordinert regional satsing i Oppland er at Fritt fram - forsøket legger forholdene spesielt godt til rette for gode felles grep på fylkesnivå om regional utvikling, og vi tror at Oppland, gjennom prosjektet, er i god posisjon til å høste erfaringer og kunnskap med overføringsverdi til resten av fylket og landet for øvrig. Vi ber om at alle relevante regionale (fylkes)aktører inviteres med i samarbeidet, og at en vektlegger å prøve ut og utvikle kunnskap, verktøy og virkemidler som

disse sammen rår over. I tillegg til fylkeskommunen tenker vi særlig på fylkesmannen, SIVA, IN og regionale forsknings og utdanningssystemet. Satsingen må videre forankres i næringslivet."

Mandat og organisering

Styringsgruppa for prosjektet vedtok selv mandatet for Opplandspiloten, herunder styringsgruppas ansvar. Dens viktigste formelle oppgave var etter mandatet å innstille vedrørende fordeling av bevilget statlig og fylkeskommunal støtte til pilotarbeidet på grunnlag av innsendte tiltaksplaner. Denne innstillingen var grunnlaget for fylkeskommunens vedtak om fordeling av tilskuddene det enkelte år. Prosjektene i Valdres og Nord-Gudbrandsdalen hadde ansvar for å rapportere i henhold til gitte statlige retningslinjer til Opplandspiloten som rapporterte videre til Riksantikvaren. Opplandspiloten hadde videre ansvar for å sørge for tilstrekkelig løpende rapportering for å påse at gjennomføringen skjer i samsvar med planlagt aktivitet.

Sammensetningen av styringsgruppa for arbeidet illustrerer viljen til å arbeide med verdiskapingen innenfor et bredt fellesskap. I tillegg til representanter for fylkeskommunen og Valdres og Nord-Gudbrandsdalen deltok de regionale lederne for Innovasjon Norge, Norges forskningsråd, Fylkesmannens landbruksavdeling sammen med fylkesrådmannen i styringen av prosjektet

Opplandspiloten skulle etter mandatet bidra til å oppfylle formålet med det koordinerende prosjektet gjennom:

- Samordning av faglig og økonomisk støtte til regionenes satsing på egne prosjekter.

- Koordinering av innspill med sikte på forankring i det årlige regionale handlingsprogram/budsjettarbeid
- Bistand i forholdet til eksterne finansieringskilder
- Organisering av erfaringsformidling mellom deltakerne i Opplandspiloten
- Oppfølging gjennom regionale og nasjonale nettverk på verdiskaping - samordne erfaringsformidling - kobling til relevante programmer - kobling til forskning - arrangere konferanser
- Stille opp med veiledning på tema som sårbarhet/tålegrense, markedsføring og organisering ved utvikling av kommersielt tilbud
- Kobling til internasjonale prosjekter

Økonomiske rammer

Tilskuddet for 2006 beløp seg til samlet kr 2,4 mill fra staten og kr 1,1 mill fra OFK, fordelt med kr 1,250 mill på Valdres og kr 1,250 mill på Nord-Gudbrandsdalen. I det regionale handlingsprogrammet for 2007 ble det avsatt kr 1,5 mill i fylkeskommunal støtte til pilottiltakene i de to områdene. Dette nivå på fylkeskommunalt direkte bidrag er beholdt til og med 2010. Tilskuddet fra staten har variert mellom 1,5 og 2,5 mill kr det enkelte år.

I tillegg til denne grunnfinansieringen er det også gitt betydelige statlige, fylkeskommunale, kommunale og private midler til ulike enkelttiltak slik at total finansiering det enkelte år har vært flere ganger større enn grunnfinansieringen.

Erfaringer sett fra fylkeskommunen som ståsted

I fylkeskommunens rapportering for Opplandspiloten kan det være viktig å legge vekt på hvordan verdiskapingsarbeidet er forankret i egen organisasjon og hos de viktigste regionale aktørene som har deltatt. Verdiskapingsprogrammet på

kulturminneområdet har blitt prioritert i det regionale handlingsprogram, i oppfølgingsavtaler med de enkelte regionene i fylket og i rådmannens gjennomføringsdokument det enkelte år. Rådmannen har mot slutten av prosjektperioden selv gått inn som leder av styringsgruppa for Opplandspiloten, noe som også dokumenterer høy prioritet. Styringsgruppa valgte på styringsgruppemøte i oktober 2009 å trekke inn politisk ledelsesnivå i de to regionene med sikte på bedre integrering av kulturminnetiltakene i den brede strategiske satsingen. I denne dialogen hadde en også blick på tiden etter fase 1 av verdiskapingsprogrammet. Valdres natur- og kulturpark og Nasjonalparkriket vil begge ha en viktig rolle i å forankre gode satsinger i varige, robuste institusjoner etter 2010. Slik Opplandspiloten er organisert, innebærer regionorganiseringen i seg selv meget gode forutsetninger for videreføring. Valdres natur- og kulturpark skal per definisjon videreutvikle samfunn og næring med grunnlag i bruk og vern av natur- og kulturarv. Nasjonalparkriket har liknende strategier, og i Nord-Gudbrandsdalen er ansvaret for kulturarvsoppfølgingen i stor grad lagt på kommunene. Med utpeking av ansvarskommuner for hvert prioritert tema vil det ligge godt til rette for oppfølging i en fase to av programmet. Uten midler til en slik satsing i statsbudsjettet for 2011, blir dette imidlertid ikke aktuelt i første omgang.

OFK vil ellers trekke fram mer generelle effekter av verdiskapingsprogrammet som blir mer og mer synlig. I de områdene der programmet gjør seg sterkest gjeldende blir en mer vant med å tenke på kulturminner som en positiv kilde til utvikling og verdiskaping i bred forstand. Dette skaper generelt sett en mer positiv

holdning også til bevaring av kulturarven, noe som også gir utslag for eksempel i behandlingen av plan- og inngrepssaker. Siden fylkeskommunen har søkt å integrere hele fylket i en satsing på verdiskaping, arbeides det nå mer aktivt og med mer politisk støtte på en rekke aktuelle fronter i hele fylket: Dette gjelder for eksempel håndverkeropplæring og materialproduksjon for antikvarisk bygningsvern, tilrettelegging av kulturminner og utvikling av verneverdige bymiljøer.

En av de virkelig store satsingene som pågår, nemlig Klimapark2469 i Lom, ville ikke vært mulig om det ikke var sterk politisk vilje til å satse på kulturarven. Denne viljen har flere årsaker, men miljøvernmyndighetenes satsing på verdiskapingsprogrammet har nok hatt stor betydning for å bane veg for denne typen regionalt utviklingsarbeid. Det er vanskeligere å måle disse mer indirekte virkningene av verdiskapingsarbeidet enn å evaluere gjennomføring av planlagte konkrete enkelttiltak. Med tanke på videreføringen av verdiskapingsarbeidet etter fase 1 i programmet er det ikke minst viktig å ha den brede forankringen og virkningen for øye.

De positive resultatene av satsingen har også ført til politisk vilje til videre satsing på verdiskaping. Oppland fylkesting vedtok således den 12. oktober 2010 at Oppland skal sette i gang et eget program for innovasjon og verdiskaping på natur- og kulturarv. Dette skjer trass i at det i statsbudsjettet for 2011 ikke er bevilget penger til en fase to på kulturminneområdet (når en ser bort fra midlene til videreføring av arbeidet med Pilegrimsleden). Utsiktene om positiv gevinst av denne typen verdiskapingsarbeid er så overbevisende at fylkeskommunen uansett ønsker å videreføre arbeidet.

1- Pilotprosjektet

Bakgrunn

I utgangspunktet ble pilotprosjektet utarbeidet som en egen satsing med bakgrunn i tidligere forprosjekt i Nord-Gudbrandsdalen. Senere i prosessen for å bli egne pilotprosjekt, ble de to pilotprosjektene i Oppland slått sammen til en Opplandspilot, under ledelse av Oppland Fylkeskommune. Prosessen rundt sammenslåing og det overordna prosjektnivået lages som egen tekst, og er utarbeidet av Oppland Fylkeskommune. Den følgende teksten er skrevet ut i fra pilotarbeidet i Nord-Gudbrandsdal, Nasjonalparkriket.

Bilde 1: Logo for Nasjonalparkriket

Prosesen frem mot et felles merkenavn og profil utad for regionen har vært langvarig. Arbeidet er nå skilt i to ulike selskap: Nasjonalparkriket som samfunnsbygger og Nasjonalparkriket Reiseliv AS som er deleid av reiselivet selv.

Regionalt samarbeid: Nasjonalparkriket

Regionen i Nord-Gudbrandsdal har seks nasjonalparker innenfor sine regionrensere. Denne konsentrasjonen av nasjonalparker innenfor et begrenset område er unik, også i internasjonal sammenheng. Det regionale samarbeidet knyttet til Nasjonalparkene går tilbake til 2004, og er tett knyttet opp mot regionale myndigheter. Målsettingene med satsingen er økt verdiskaping i reiselivsbedriftene i regionen, økt verdiskaping i tilgrensende næringer (annen servicenæring og landbruk) og videreutvikling av kompetansen innen naturbasert reiseliv og nasjonalparkforvaltning.

Nasjonalparkene og områdene mellom byr på store aktivitets- og opplevelsesmuligheter. Men det er viktig å framheve de andre elementene som naturlig hører hjemme i et slikt produkt; Regionen har flere områder som er utpekt som "nasjonalt verdifulle kulturlandskap", flest freda bygninger i landet, rester etter en gammel fangskultur, en pågående satsing på lokal matkultur og et bredt aktivitetstilbud, både innen naturaktiviteter og kulturarrangementer.

I den langsiktige tiltaksplanen for Nasjonalparkriket fra 2006 er det prioritert to kulturminnerelaterte tiltak de første årene av satsingen; Tilrettelegging av kulturminner (bygningsvern er nevnt eksplisitt som undertema) og seterturisme. Det ble ved søknadstidspunktet for verdiskapingsprogrammet prioritert å søke som et pilotprosjekt for å se på freda og verneverdige bygninger som ressurs for verdiskaping.

Nord-Gudbrandsdalen har den største konsentrasjonen av verneverdige bygninger i Norge. De gamle bygningene og bygningsmiljøene er en del av et kulturlandskap som er et sentralt element i det reiselivsproduktet regionen nå søker å bygge opp gjennom Nasjonalparkriket. Samtidig er bygningsarven en viktig del av den lokale identiteten i Nord-Gudbrandsdalen. Både i forhold til lokal identitet og i forhold til reiselivsutvikling, er det derfor helt sentralt å ta vare på eksisterende bygningsmiljøer.

Begrunnelse for valg av tema

Et pilotprosjekt under verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet i Nord-Gudbrandsdal vil, som det framgår av avsnittet foran, være en integrert del av en større regional strategi for verdiskaping og innovasjon. Et pilotprosjekt på kulturminneområdet vil bl.a. kunne dra nytte av de nettverk som er opprettet mellom ulike sektorer og forvaltningsnivåer, og kunne kobles direkte til felles framstøt fra reiselivsorganisasjonene i forhold til markedsføring og salg. Å ha et veletablert nettverk å knytte et pilotprosjekt til, vil styrke mulighetene for å lykkes med et pilotprosjekt betraktelig.

I underveisnotat fra Riksantikvaren (2005) ble det pekt på at midlene i programmet i første rekke skulle gå til istandsetting av kulturminnene og tiltak som tilrettelegger dem for verdiskaping. Samtidig ble det lagt vekt på tydeliggjøring av verdiskapingseffektene, både i forhold til lokalsamfunnsutvikling og næringsutvikling. Et prosjekt knyttet til freda og verneverdige bygninger ville derfor imøtekomme flere av de kravene som ble satt. For det første er det et stort behov for å istandsette og vedlikeholde den store freda og

verneverdige bygningsmassen i Nord-Gudbrandsdalen. I dag er det først og fremst opp til eierne av bygningene å holde bygninger og landskap i stand, selv om det offentlige medvirker noe gjennom tilskuddsordninger. Arbeidet med å holde bygningene i stand blir dermed individuelt basert, og det erkjennes at det er behov for bredere partnerskap bl.a. mellom private eiere og offentlige myndigheter, og et mer systematisk og helhetlig grep på vedlikeholdsarbeidet.

I forhold til lokal identitet er det også viktig å ta vare på håndverkstradisjoner knytta til de freda og verneverdige bygningene. Kompetansebygging er dermed et sentralt delmål for prosjektet.

Videre hadde man i prosjektet en mulighet til å se mer direkte på de næringsmessige effektene av freda og verneverdige bygninger. Ved prosjektoppstart var det i Vågå og Sel kommuner igangsatt et forprosjekt om gardshotell. Tilsvarende var det gjennomført et forprosjekt knyttet til seterturisme på dalsida i Lesja kommune. Ved å koble noen av de pågående prosjektene sammen med et pilotprosjekt på verdiskapingsprogrammet, hadde

Bilde 2: Historien sitter i veggene, detalj fra Vågå gardshotell.
Foto: Vågå gardshotell

man gode muligheter til å vurdere de direkte økonomiske effekter av freda og verneverdige hus som en reiselivsressurs.

Riksantikvaren poengterte ved oppstart at pilotprosjektene måtte ha tilstrekkelig mobiliseringskraft, samt at de burde bygge på eksisterende kunnskap og relevante erfaringer fra tidligere prosjekt. De seks kommunene i Nord-Gudbrandsdalen hadde allerede gjennomført et forprosjekt (2005) med formål å sikre den verneverdige bygningsmassen i regionen for framtida, finansiert av Oppland fylkeskommune. Nord-Gudbrandsdalen hadde også flere kompetansmiljøer som det var naturlig å knytte til et slikt prosjekt; Norsk kulturarv med hovedkontor i Vågå, og håndverksmiljøet på Hjerleid. Også innen privat sektor var det flere bedrifter med høyt utviklet kompetanse på feltet, bl.a. Stokk og Stein AS i Lom, Tessand Tre AS i Vågå og Jora Bygg og Laft på Lesja. Disse tre var også sentrale i gjennomføringen av næmingprosjektet som VSP ble en del av.

Politisk var bygningsvernprosjektet godt forankret i Regionrådet for Nord-Gudbrandsdal som en del av Nasjonalparkriket-satsingen. I høringen til Regionalt handlingsprogram for Oppland fylkeskommune 2006, understreket regionrådet at de ønsket en videreføring av prosjektet "Nord-Gudbrandsdalen og bygningsvern" ble prioritert.

Det var med andre ord gjennomført et grundig forarbeid og forankring gjennom ulike forprosjekter som gjorde at man kunne komme raskt i gang med et hovedprosjekt da verdiskapingsprogrammet ble startet opp i 2006. Prosjektet var gjennom koblingen i Nasjonalparkriket godt politisk forankret og inngikk i en regional innovasjonsstrategi.

Mål for pilotprosjektet

Med Nasjonalparkriket som overordna, regionalt utviklingsprosjekt, kunne pilotprosjektet ha fullt fokus kulturarven. Nasjonalparkriket hadde egne utviklingsmål som gikk utenpå pilotprosjektet, og favnet også tema som lå utenfor pilotprosjektets rammer.

Med denne overbygningen valgte pilotprosjektet å ha følgende mål for arbeidet:

Verdiskapingsprogrammets pilot Nasjonalparkriket har som hovedmål å sikre en del av den verneverdige bygningsmassen som et viktig element i lokal identitet og som reiselivsressurs.

Dette ble konkretisert gjennom følgende delprosjekt:

- Utvikle nettverk / samarbeidsmodeller for en systematisk tilnærming til sikring av bygningsarven.
- Videreutvikle den regionale kompetansen innen temaet bygningsvern.
- Teste ut det næringsmessig potensialet knyttet til freda og verneverdige bygninger gjennom prosjektet "Gardshotell" og igangsatte prøveprosjekter for seterturisme på Dalsida i Lesja og Lemonsjøen i Vågå.

Organisering

Det ble etablert en todelt prosjektstyring som gjennom prosjektprosessen ble revidert for å tilpasses pilotens utvikling og de krav som etter hvert stiltes fra Riksantikvaren og andre involverte.

Ettersom piloten i Nord-Gudbrandsdal var en del av Opplandspiloten (jf kapittel 0), ble det etablert en styringsgruppe på fylkesnivå. Styringsgruppa har kommet med forslag til tiltak i prosjektprosessen og også godkjent budsjett, årsplaner og regnskap før dette har vært oversendt RA.

Styringsgruppa har bestått av representanter for Oppland fylkeskommune, representanter fra Valdres og Nord-Gudbrandsdalen samt de regionale lederne for Innovasjon Norge, Norges forskningsråd og Fylkesmannen i Oppland v/landbruksavdelingen. Dette er nærmere beskrevet fra Oppland Fylkeskommune i første kapittel.

På det lokale nivå har prosjektleder i piloten jobbet sammen med prosjektleder av Nasjonalparkriket. Det var fra starten av tenkt at verdiskapingspiloten skulle ligge under Nasjonalparkriket i struktur, og slik sett ha en overordnet prosjektstyring gjennom Nasjonalparkriket med politisk forankring. I den praktiske gjennomføringen har det vært en arbeidsgruppe bestående av prosjektleder for verdiskapingspiloten samt en representant fra hver av kommunene i regionen. De kommunale representantene har kommet fra administrasjonen i ulike stillinger. Flere har jobbet med næringsutvikling/landbruk eller kultursektoren/skolesektoren. Tverrfagligheten har vært nyttig i diskusjoner om satsinger, og særlig i prosjektets oppstart da veien fremover ikke var så lett å følge. Prosjektleder har hele tiden rapportert til regionsjefen som også har deltatt inn i styringsgruppa.

Prosjektledelsen har vært under løpende vurdering og utvikling gjennom prosjektet. I oppstartsfasen av pilotprosjektet var VSP-prosjektet en integrert del av Nasjonalparkriket, og hadde en felles prosjektleder. Det ble i 2007 klart at behovet for koordinering og prosjektledelse var klart større en hva man hadde anslått lokalt, og prosjektledelsen ble utvidet. I 2008 ble dette en egen stilling på 40 % som siden har fulgt prosjektet frem til avslutning i 2010. Når prosjektlederstillingen har vært

såpass liten, skyldes det at man har definert stillingen til å ha fokus på koordinering av de ulike tiltakene, mens man har lagt stor vekt på at fremdriften i det enkelte tiltak har vært tiltakseiers ansvar. Videre har man definert pilotprosjektets rolle til å være prosjektstøtte og betydelig finansieringspart, i stedet for selv å drifte en rekke tiltak. Dette har nok gitt et mer anonymt prosjekt i den forstand at det har vært mindre å fronte utad og muligheter for selv å definere samhandlingsarenaer og utvikling av nye nettverk. På den andre siden har mye midler kunnet gå til tiltak, samtidig som man ikke har brukt ressurser på å bygge strukturer som ikke står på egne bein når programmet avsluttes.

Bilde 3: Saging av bord på nordisk treseminar.
Foto: Senter for bygdekultur

Finansiering

Pilotprosjektet hentet sin finansiering hovedsakelig gjennom tilskudd fra Riksantikvarens prosjektmidler samt tilskudd fra Oppland Fylkeskommune. Totalt har dette bidratt med kr. 8,6 millioner i perioden 2006-2010. I tillegg har regionen og kommunene bidratt med ca kr. 900.000 i rene tilskudd til prosjektet. I Nord-Gudbrandsdal har det gjennom hele prosjektet vært fokus på tiltak fremfor oppbygging av prosjektadministrasjon og synliggjøring av prosjektet som aktør. De kommunene som har deltatt i prosjektet har måttet forplikte seg til å stille med egeninnsats gjennom lønn eller tilsvarende økonomisk støtte til tiltak, mens pilotprosjektet har kunnet tilføre regionen friske midler til gjennomføring av tiltak. Slik har man kunnet utnytte lokal kunnskap og initiativ til gjennomføring, uten å bygge en prosjektadministrasjon som ville falle sammen når prosjektperioden var over. Gjennom prosjektperioden er total kostnadsramme for gjennomførte tiltak rundt 25 millioner, dvs. at prosjektmidlene i seg selv utgjør ca 35 %. De resterende midlene har kommet bl.a fra Innovasjon Norge, Norsk Kulturminnefond, Gudbrandsdalsmusea, regionale utviklingsmidler og ikke minst private tilskudd eller egenandeler.

2- Prosjektprosessen

Planlagt gjennomføring

Da pilotprosjektet ble spilt inn til vurdering i 2005/2006, var det noe uklare skisser på hva prosjektet kunne inneholde. Det ble definert ulike delprosjekt som er nevnt kort i den følgende teksten.

Man kan ane et slags taktisk spill i denne prosessen, da det vil være gunstig å spille inn så mange tiltak som mulig for å få "napp" og bli valgt ut av Riksantikvaren til å bli med i den videre prosessen. Likevel kan det føre til en mer uryddig prosjektprosess som kan gi uheldige konsekvenser ved senere anledninger. De mange delprosjekt og ulike tiltak bidro i en tidlig fase til å gjøre piloten mer utydelig og lite avgrenset, noe som igjen gjorde det vanskeligere å selge inn til kommuner og andre samarbeidspartnere. Gjennom prosjektet ble det også byttet prosjektleder i både pilotprosjektet og det regionale utviklingsprosjektet Nasjonalparkriket som gjorde prosjekt, delprosjekt og mål mer utydelig.

Bilde 4: I prosjektprosessen er det mye som skal passe inn i hverandre, og delene henger nøye sammen. Ganske likt lafting, på noen måter.
Foto: Petter Kittelsen

I 2005 ble følgende områder identifisert som viktige for prosjektets videre fremdrift:

Område I: Utvikle nettverk/samarbeidsmodeller

Det er en rekke faktorer som må samvirke dersom en skal få et systematisk og helhetlig grep på vedlikeholdsarbeidet av freda og verneverdige bygninger. For det første er det en helt grunnleggende forutsetning at en har en oversikt over de verneverdige bygningene og tilstanden på disse. Videre er virkemiddelapparatet viktig, både hvilke typer av økonomiske og juridiske virkemiddelordninger en har og hvordan disse blir praktisert. Videre må en ha tilstrekkelig kompetanse (se område II), og i bredeste forstand må en ha en tilslutning både fra politikere og allmennheten i forhold til å holde langsiktig fokus på arbeidet. Det er derfor nødvendig å vurdere en rekke ulike sider ved dagens praksis og ikke minst bygge broer mellom de ulike aktørene.

Område II: Videreutvikle den regionale bygningsvernkompetansen

Det er behov for å videreutvikle kompetansen innen temaet bygningsvern på en rekke områder. Til planlegging og arbeid med vedlikehold og annet arbeid med de gamle tømmerbygningene trengs omfattende kunnskap både praktisk og teoretisk. Dette gjelder både innenfor ymse bygningshandverk, material- og verktøylære, bygningskunnskap og -historie, byggeskikk, estetikk. På Hjerleid hadde man en mer enn 100 år lang tradisjon på opplæring av bygnings- og snekkerhåndverkere som ville være svært aktuell å spille videre på.

I et langsiktig perspektiv vil det være viktig å få etablert et regionalt rådgivningsmiljø, der eiere, kommuner og andre myndigheter kan søke råd i spørsmål om byggeskikk og vern av bygninger i kommunene. Det er imidlertid viktig at dette gjøres i samarbeid med Museet i Nord-Gudbrandsdalen (MiNG), slik at en får sikret en videreføring av rådgivningstjenesten, etter at prosjektperioden er ferdig. Erfaringene fra prosjektperioden må videre nedfelles i en byggeskikkveileder for regionen.

I kommunene er saker om bygningsvern ofte spredt på flere saksbehandlere gjennom byggesaksbehandling, behandling av tilskuddsordninger til landbruket og generelt kulturminnevern. Det er behov for styrking av kompetansen i kommunene og stimulere til samarbeid (område I).

Område III: Teste ut det næringsmessige potensialet knyttet til freda og verneverdige bygninger

Det vil i prosjektet være mulig å innhente erfaringer fra allerede etablerte prosjekt i regionen for å se på reiselivsmessig utnyttning av freda og verneverdige bygninger.

Dette inkluderer følgende prosjekt:

- Seterturisme på Dalsida i Lesja
- Kalven sæter på Lemonsjøen
- Vågå Gardshotell
- Seterturisme i Sjudalen

Fra ord til handling

Ettersom pilotprosjektet ble slått sammen med Valdres og dannet en Opplandspilot, ble organiseringen noe endret. Formell prosjekteier ble Oppland Fylkeskommune, mens regionen beholdt ansvaret for gjennomføringen. Det ble opprettet en felles styringsgruppe for begge pilotene i Oppland som var tverrfaglig sammensatt. Dette er nærmere beskrevet i delen fra Oppland Fylkeskommune.

Utover høsten 2007 ble det klart at prosjektet trengte en langt tettere målstyring og konkretisering for å oppnå de resultat man ønsket i løpet av prosjektperioden. Denne konkretiseringen ble gjennomført som en åpen prosess i form av et todagers seminar på Hindsæter. Til dette seminaret var det lagt vekt på både faglig påfyll og at alle interesserte skulle ha mulighet til å komme til ordet. Rundt 30 deltakere var invitert til samlingen, de fleste fra kommunene eller eiere av prosjekt som lå innenfor pilotprosjektets ansvarsområder.

I den første delen av samlingen ble deltakerne utfordret på den eksisterende handlingsplanen for pilotprosjektet, og med mulighet til å komme med både positive og konstruktive innspill til videre fremdrift. Et viktig signal var å

styrke den felles overbygningen i prosjektet slik at de enkelte prosjektene hadde en følelse av å være del av "noe større". Kompetanseutvikling i prosjektet ble også etterlyst, og det var ønsket regionale grep som deltakerne i prosjektet kunne ta del i.

I et lengre tidsperspektiv ønsket man seg et mer tverrfaglig samarbeid som kunne inkludere ulike sektorer. Dette kan være helse (aktivitet, grønn omsorg), skolen (den kulturelle skolesekken) eller frivillige organisasjoner (aktiviteter, opplæring med mer.) Samarbeid over kommunegrensene er nødvendig for å få dette til.

I den andre delen av samlingen forsøkte deltakerne i felleskap å prioritere de ulike tiltakene som lå foran prosjektet. Det ble etter hvert en felles enighet blant deltakerne om at hver kommune skulle spisse sin satsing slik at den kunne være en drivkraft i regionen. Man skulle altså ikke utvikle seg på bekostning av nabokommuner, men gå opp løypa slik at tilsvarende prosjekt i nabokommuner kan komme etter. Derfor ble betydningen av temamessige ansvarsområder poengtert.

Ettersom pilotprosjektet allerede var kommet godt i gang, var det også

noen tiltak med lengre tidshorisont som ble ivaretatt gjennom ledelse/oppfølging fra pilotprosjektet selv. Dette har primært vært knyttet opp mot Næmingordningen, Vågå Gardshotell og veiledning og finansiering av forprosjekt til søknader til Norsk Kulturminnefond.

Slik sett hadde man ved inngangen til 2008 gjort en kraftig revurdering av de innsatsområdene man hadde spilt inn ved prosjektoppstart. Fra de tre innsatsområdene og hele 12 delprosjektene man så for seg i 2005/06, hadde man redusert dette seks konkrete arbeidsfelt hvor alle kommunene var representert, samt tre tiltak med regionale interesser som ble fulgt opp gjennom pilotprosjektet.

I ettertid ser man at noen tiltakseiere (kommuner) senere valgte å ikke gå tungt inn i satsingsområder slik midtveisseminaret skisserte. I pilotprosjektet oppfatter man ikke det som et nederlag at alle ikke ble med helt til programmets avslutning. Derimot skapte avveilingen hos den enkelte kommune et godt grunnlag for nært eierskap til og solid forankring i de tiltak man faktisk satset på og gikk videre med.

Prosjektansvarlig	Særlig temaansvar	Stedstilknytning
Skjåk	Vannrelaterte kulturminner	Ofossen, Øyberget, Billingen
Lom	Finndalen / setring	Finndalen
Vågå	Nordherad / kulturlandskap	Nordherad
Sel	Bergverk	Rustgruvene
Dovre	Grimsdalen / setring	Grimsdalen
Lesja	Villrein / fangskultur	Dalsida, bygdatunet
Pilotprosjektet	Næmingordningen	Hjerleid / Senter for Bygdekultur
Pilotprosjektet	Vågå Gardshotell	Vågå / Heidal
Pilotprosjektet	Tilskudd / hjelp KMF	Hele prosjektområdet

Figur 1: Etter Underveisseminaret 2007 ble det konkludert med en spissing av prosjektet og deler av ansvaret for fremdrift ble lagt på kommunene etter hva de hadde spisset seg inn på

Prosjektets hovedsatsinger

De viktigste satsingsområdene i prosjektet slik det utviklet seg presenteres her fortløpende. Resultatene fra satsingene og pilotprosjektet som helhet, finnes i kapittel 3.

Næmingordningen

Behovet for en utdanning utover vanlig fagbrev når man skulle jobbe med bygningsvern var tydelig i prosjektet allerede før oppstart, og lå inne i flere av delprosjektene som var skissert. Samarbeidet mellom regionen, Oppland Fylkeskommune og fagskolen på Gjøvik førte ikke helt frem, og det ble senere tatt initiativ fra Senter for Bygdekultur på Hjerleid til et eget utdanningsløp. Tanken var å kunne tilby tømrere et treårig løp hvor man skulle få tett oppfølging av veileder samt delta på en rekke kurs i regi av senteret. Tilsvarende ordning ble også startet opp i Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag. Totalt sett var det 10 næminger fordelt på disse fire fylkene. Ansvarlig for det faglige opplegget var Senter for Bygdekultur (Dovre) og Geitbåtmuseet (Halsa) ved Steinar Moldal og Jon Bojer Godal.

Allerede ved starten av ordningen i Oppland / Nord-Gudbrandsdal kom man til noen utfordringer. Dyktige håndverkere som man ønsket å få inn i en slik ordning var allerede ettertraktet arbeidskraft i de bedriftene de hadde arbeidsavtale med. Videre hadde de jobbet i flere år, og var etablert slik at det var nødvendig med fast inntekt. Det ble derfor laget en ordning der tre bedrifter "lånte" ut en av sine ansatte til prosjektet, og at prosjektet (Senter for Bygdekultur) overtok arbeidsgiveransvaret og følgelig også lønnskostnadene. Dette gjorde næmingutdanningen til en relativt dyr ordning som kom til å belaste

prosjektet med ca kr. 200.000 hvert år.

Næmingene kom på plass etter sommeren 2007, og gjennomførte et treårig løp frem til avslutning sommer/høst 2010. Det ble foretatt en midtveis evaluering i 2009 som konkluderte med at opplegget ble gjennomført i henhold til de krav og forutsetninger som lå til grunn ved oppstart av prosjektet. Ved avslutning av første næmingperiode er det igangsatt en evaluering av hvordan prosjektet har fungert. Det er også igangsatt et arbeid i regi av OPUS / Karrieresenteret i Nord-Gudbrandsdalen for å se på hvordan næmingordningen kan samordnes med eksisterende utdanningsløp på området.

I næmingbegrepet ligger også en tanke om å lære videre, lære bort. Tanken var at næmingene etter endt utdanning skulle kunne gå tilbake til bedriftene de opprinnelig kom fra og lære videre til sine kollegaer. Dermed ville kunnskapen nå lenger,

og gi gode ringvirkninger i den enkelte bedrift. For også å kunne få trening i å lære bort, ble det høsten 2009 satt i gang arbeid for å få nytt næmingkull på plass. Nytt næmingkull startet opp januar 2010 og vil avslutte årsskiftet 2012/13.

Vågå Gardshotell

Ideen om "gardshotell" ble kasta fram av Ola Mæle på innovasjonssamlinga i Vågå i mars 2003. Mæle hadde registrert at Vågå hadde svært mange gamle og godt bevarte hus. Dette sammen med et aktivt landbruk gjør kulturlandskapet i Vågå særpreget. Mæle mente det lå et potensial i å utvikle et overnattingstilbud som er unikt i Norge, basert på gamle og godt bevarte hus samt et særpreget kulturlandskap. Forprosjektet med arbeidstitel Vågå Gardshotell ble satt i gang 26. januar 2004. 14 gårder i Vågå/Heidal gikk inn i forprosjektet. Det ble satt ned en styringsgruppe med representanter fra de

Bilde 5: Representanter fra fem av gårdene i Vågå Gardshotell under åpningen. Fra venstre: Dag Lindvig (Gammel-Kleppe), Øistein Formo (Kviten), Mette Helle (Helle), Sigurd Blessom (Blessom) og Live Hosar (Valbjør). Foto: Petter Kittelsen

deltakende gardene og en referansegruppe med eksterne personer.

Konklusjonen fra arbeidet i forprosjektet ble at prosjektet hadde store muligheter for å lykkes. Gardsmiljø, unik bygningsmasse og velpleid kulturlandskap ville gi en helt spesiell ramme for etablering av et eksklusivt og særprega hotell.

De største utfordringene ved oppstart var identifisert til å være økonomi for å få selskapet etablert og samarbeid mellom aktørene. Samtidig var det blitt avklart at aktørene i et gardshotell måtte være innstilt på å bruke tid og ressurser på å skape et hotell på garden, herunder sette av tid til å øke sin kompetanse om hva som kreves av en hotellvert, bruke tid på gjestene, skape et trivelig miljø på garden (ryddig tun, godt vedlikehold mm), sette seg inn i og følge opp de kvalitetskriterier som er satt av selskapet i fellesskap og til sist faktisk ønske seg gjester til gården!

Gjennom en prosess frem mot lansering av et foreløpig produkt i 2007, ble det stadig færre gårder som var klare for å kaste seg med i prosjektet. Ved inngåelse av selskapet var det fem gårder i Vågå (Valbjør, Gammel-Kleppe, Kviten, Helle og Blessom) og en i Heidal (Nordre Ekre). Noen av dem hadde allerede drevet med overnatting og matservering i noen tid, mens andre har brukt prosjektperioden frem til sommeren 2010 til å restaurere og finne sin nisje i selskapet.

Pilotprosjektet har i det vesentligste bidratt med å støtte prosjektet økonomisk, da det har hatt egen daglig leder og god kunnskap innen produktutvikling. Prosjektstøtten har vært fordelt gjennom ca 50 % til restaurering og 50 % til produktutvikling. I denne sammenheng betyr det støtte til utvikling av felles booking-system, kurs- og kompetanseheving i organisasjonen, utvikling av felles

Bilde 6: Utdanning av veiledere i Nasjonalparkriket. Foto: Regionkontoret i Nord-Gudbrandsdal

markedsføring med mer. Noen av gårdene har også søkt støtte til tiltak innen BU-ordningen eller Kulturminnefondet, hvor pilotprosjektet har veiledet og støttet søknaden.

17. juli 2010 åpnet Vågå Gardshotell formelt. Det markerte slutten på en nesten fire år lang prosjektfase, og starten på et bedriftskonsept som nå ser ut til å tjene penger. Ved åpningen var booking-systemet ferdigstilt og det var etablert overnatting på alle deltakende gårder.

Det har det siste året vært jobbet med etablering av "seterhotell" etter modell fra Vågå gardshotell. Vågå gardshotell har stilt sine erfaringer og kunnskap tilgjengelig for det nye konseptet, slik at kunnskap som er kommet frem i prosjektfasen også kommer nye etablerere til gode.

Fangstkultur

Ved oppstarten av pilotprosjektet hadde Lesja kommune ønsket å satse på seterturisme i Dalsida, en seterdal inn i Dovrefjell-Sunndalsfjella Nasjonalpark. Dette hadde bakgrunn i et tidligere seterprosjekt som var gjennomført med støtte fra Oppland Fylkeskommune ved

kulturminneavdelingen. Prosjektet skulle være med som en del av beslutningsgrunnlaget for en ny kommunedelplan for området. Kommuneplanen ble senere møtt med innsigelse fra regionale myndigheter, og prosessen rundt seterprosjektet stoppet opp. Da var det allerede gjennomført noen tiltak på Dalsida, og flere prosjekt gjenstod.

I forbindelse med underveis-seminaret på Hindsæter høsten 2007, ble det konkludert med et skifte av fokus for Lesja sin del. Seterkultur var allerede godt representert i pilotprosjektet andre steder i regionen, og Lesja ble utfordret på formidling av jakt og fangst, spesielt knyttet mot villrein – og bedt om å være en motor i dette arbeidet i regionen. Lesja kommune hadde allerede i flere år ledet arbeidet med å få fangstkulturen inn som en del av verdensarven (UNESCO).

Villreinen, kulturminnene knyttet til fangst på denne og landskapet de er en del av, blir benyttet av mange aktører – både for å trekke turister til området, som en del av bedriftens/institusjonens tilbud til sine besøkende og som et kvalitetsstempel. Utfordringen ligger i at villreinen er en sårbar art og at fangstanleggene ligger i

verneområder hvor det må tas særskilte hensyn til fauna/dyreliv. Dette kan bringe formidlingen i konflikt med vernehensyn. Samtidig er det en kjensgjerning at kunnskap – som en følge av formidling – er det beste vern.

Målet med prosjektet var å utvikle formidlingsmåter som engasjerer publikum og levendegjør disse tradisjonene/denne historien, uten å komme i konflikt med hensynet til naturmiljøet som villreinen er en del av. For å få en bærekraft innen formidling har det vært nødvendig med aktivitet og formidling med mulighet for "helårig" drift. Dette har fordret tiltaksom både har kunnet fungere som "på stedet-formidling" og "off-site formidling". Det har vært et særlig fokus på barn og unge innen formidling og aktivt brukt prosjekt som den kulturelle skolesekken til formidling.

Resultatene og prosessen har hatt stor overføringsverdi både i forhold til formidling av andre typer kulturminner/kulturtradisjoner og til bruk i andre områder av regionen.

Bergverk

Sel kommune er kjent for sine lange tradisjoner innen bergverk og steinindustri. Kommunen har malmforekomster som i sin tid gav grunnlag for et av Norges eldste kobberverk. Gruvene ble drevet fra 1642 til 1750-60-årene. Siden har disse gruvene stort sett ligget urørt, og representerer derfor særdeles verdifulle kulturminner. Det finnes også en rekke forekomster av kleberstein i Nord-Gudbrandsdalen, og de fleste ligger i kommunene Sel og Vågå. Klebersteinen, eller kleberen som den gjerne kalles, er av meget god kvalitet. Steinen egner seg godt til blokkproduksjon for videre bearbeiding, samt til talkumsproduksjon. Forekomstene har sannsynligvis vært kjent og utnyttet så lenge det har vært

Bilde 7: Forsiden på tur- og informasjonsguide utgitt våren 2011

bosetning i regionen. Fra vikingetid vet man at det har vært tatt ut grytemner fra fjellet, og man finner fortsatt slike spor i terrenget i dag. Rundt 1850 ble vegene i distriktet langt bedre, og i 1896 ble jernbanen ført frem til Otta. Det gav mulighet til å drive langt større eksport av de ressursene som fjellet gjemte. Det vokste frem en stor industri i Vågå og Sel/Otta, hvor bla. Granit AS fortsatt driver med produksjon av ildsteder høg kvalitet med eksport over hele Europa. Også skiferen har vært et viktig råstoff for industrien på Otta. Det første selskapet som ble etablert for eksport av skifer ble dannet i 1875 og fortsatt produseres Ottaskifer for verdensmarkedet.

Målet med satsingen på bergverk og eldre industri var dels å ivareta og sikre viktig dokumentasjon fra tidligere drift. Sel kommune var allerede engasjert i Otta bergverkssenter, og hadde svært

interesserte personer blant personalet som ivret for en slik satsing. Videre hadde man som mål å formidle den historien som bergverkene representerte. Mens de aller fleste familier hentet noe av sin inntekt knyttet til steinindustrien for 100 år siden, var næringen og råstoffene nesten ikke kjent blant de yngre generasjonene. Turstier, brosjyrer, guidede turer, temauker og skoleopplegg har vært viktige tiltak for å spre kunnskap og informasjon om den industrihistorien som snart kunne bli glemt.

Arbeidet har resultert i en rekke arrangement, samt at man har sikret og fortsatt sikrer viktig dokumentasjon fra denne industriperioden. Gudbrandsdalsmusea har engasjert seg i temaet, og har på prosjektbasis knyttet til seg ansatte som viderefører flere av resultatene i pilotprosjektet etter at prosjektperioden er over.

Nordheradsprosjektet

Nordheradprosjektet starta opp våren 1999 som et bygdemobiliseringsprosjekt rundt grenda Nordherad i Vågå. Målet for prosjektet var å få i gang miljø- og kulturlandskapstiltak i grenda. Kulturlandskapstiltaka ble etter hvert mange og varierte, men trivselen har hele tida vært viktigst, både i tilknytning til selve dugnadsarbeidet og resultatet i marka.

Høsten 2005 gikk Nordheradsprosjektet over fra å være et prosjekt til et permanent lag med egne vedtekter. I følge formålsparagrafen skal Nordheradsprosjektet:

1. *Arbeide for at kulturlandskap, kulturminne og kulturhistorie i Nordherad blir teke vare på.*
2. *Stimulere til næringsutvikling i grenda basert på natur-, kultur og historiske ressursar som vi finn her.*

3. *Leggje til rette for trivselsskapande tiltak.*

Arbeidet hadde i alle år vært basert på dugnad og ildsjeler blant de 100 husstandene i grenda. I pilotprosjektet så man tegn på at dugnadsinnsatsen begynte å dale, samtidig som en del store løft var nødvendig for å komme videre med de tiltak som grendalaget hadde satt seg fore.

Som en av hovedsatsingsområdene i pilotprosjektet fikk man mulighet til å garantere en støtte slik at tiltak kunne planlegges og gjennomføres over flere år. De siste årene i pilotprosjektet fikk grendalaget et rammetilskudd som de selv til en viss grad har kunnet disponere til tiltak knyttet til ivaretagelse av kulturminner og utvikling av nettverk og kunnskap.

Nordherad ble av regjeringa i 2009 valgt ut som et av 20 kulturlandskap i Norge som er særlig verdifulle og

som skal få en særlig forvaltning. Kulturlandskapet i Nordherad er forma gjennom mange års aktivt landbruk. Med de naturlige forutsetningene som tørt klima, solvent dalside og kalkrik grunn, har Nordherad fått et landskap som ikke bare er fint å se på, men som også inneholder mange sjeldne arter av planter, lav, sopp og insekt. Utpekingen av området som nasjonalt viktig gjorde at det ble nedsatt en egen arbeidsgruppe for området som også skulle koordinere ulike etaters og instansers prosjekt og tiltak i grenda. Pilotprosjektet har deltatt i denne styringsgruppa samtidig som piloten har finansiert en rekke tiltak forslått av arbeidsgruppa som SEFRAK-registrering, laserscanning av området og tilstandsvurderinger knyttet til søknader til Norsk kulturminnefond.

Nordherad er også knyttet til den regionale satsingen i Nasjonalparkriket og inngår med to

stopp i den såkalte Nasjonalparkruta, hvor områdene mellom Nasjonalparkene i regionen presenteres og kan oppleves. I Nordherad finner vi også flere av gårdene i Vågå Gardshotell, noe som også har inspirert flere gårdbrukere i grenda til å satse på småskala turisme i ulike former.

Kulturminneåret 2009 ble også markert i grenda. Norsk kulturminnefond valgte å legge sin markering av landbrukets kulturlandskap til grenda, og i den forbindelse ble det arrangert både et fagseminar over to dager samtidig som det ble en "åpen helg" i Nordherad med ulike aktiviteter og demonstrasjoner.

Bilde 8: Utsikt over Nordherad med gården Valbjør i forgrunnen. Foto: Nordheradsprosjektet

3- Resultat

Mangfoldig verdiskapingsbegrep

Verdiskapingsprogrammet har gitt mange ulike virkninger i regionen, både hos den enkelte eier av et kulturminne og strukturelt i forhold til hvordan det jobbes med kulturminner i det daglige. En av hovedmålsetningene for programmet sett fra Riksantikvarens ståsted, var at bruken av kulturarven ikke bare skal måles i økonomisk verdiskaping, men også i en miljømessig, kulturell og sosial verdiskaping. Det har gjennom hele prosjektet vært jobbet med denne brede forståelsen av verdibegrepet, og dermed løftet verdiene til ikke lenger bare være i form av kroner og øre. Forklaring av de ulike verdiskapingsselementene er basert på Telemarksforsknings forståelse av verdibegrepene.

Bilde 9: Vågå gardshotell - det virkelige eventyr!
Vågå gardshotell er en opplevelse som spiller på mange sanser og som tar i bruk en mangfoldig verdiskapingsbegrep.
Foto: Vågå gardshotell

Økonomisk verdiskaping

Med økonomisk verdiskaping ble det lagt til grunn kostnadene i pilotprosjektene minus det arbeidet har generert av inntekter. Denne form for verdiskaping kan komme som et resultat av private virksomheter som opererer i det private markedet, men også offentlige inntekter og støtte for fremme av fellesgoder. De økonomiske ringvirkningene kan synliggjøres som økning i antall besøkende, tilflytting eller økt sysselsetning. Noen indikatorer for økonomisk verdiskaping kan være overskudd i bedrifter, nyetablering og sysselsetning som kan knyttes direkte til kulturminnet eller som et resultat av at kulturminne t nå satses på. Andre indikatorer kan være økonomisk vekst hos bedrifter som drar nytte av pilotprosjektet som overnattingsbedrifter, aktivitetsbedrifter og andre bedrifter innen handelsstanden.

Sosial verdiskaping

Lokal bevissthet og engasjement rundt kulturminner kan være eksempler på sosial verdiskaping. En slik bevissthet er verdifull fordi den er med og fremmer sosiale verdier som igjen blir viktige i mobiliserings- og utviklingsprosesser lokalt. Graden av samarbeid og samhandling er viktig for den sosiale verdiskapingen. Her er det viktig å se på grad av samarbeid, konflikter og løsninger gjennom prosessen. Indikatorer på sosial verdiskaping er samhandling, samarbeid, engasjement, tilhørighet fellesskap, nettverk og tillit.

Kulturell verdiskaping

Lokal identitet og stolthet er viktige deler av den kulturelle kapitalen, og "økning" av denne kapitalen er viktige deler av den kulturelle verdiskapingen. Denne kan brukes som viktig grunnlag i mobiliserings-

og utviklingsprosesser, slik som i symbolbruk og merkevereordninger. Den kulturelle kapitalen knyttet til kulturminner er både fellesgoder (allmenn stolthet/tilhørighet) og ressurser for private goder (privat stolthet/eierskap). Indikatorer på kulturell verdiskaping er identitet, stedets særpreg, lokalhistorie, omdømme og attraktivitet. Hvis dette forsterkes, er det et uttrykk for en positiv kulturell verdiskaping.

Miljømessig verdiskaping

Verdiskapingsprogrammets grunnlag var å sikre at verdiskapingen kunne skje på et bærekraftig grunnlag. Miljømessig verdiskaping innebærer å bevare og utvikle kvaliteter ved kulturminner, kulturmiljøer og landskap på en måte som bidrar til bla. varierte og mangfoldige omgivelser, god helhetlig planlegging, god ressursforvaltning og mindre forurensing. Indikatorer på miljømessig verdiskaping kan være ringvirkninger i miljøet som helheten i restaurerings- og skjøtselsarbeid, biologisk mangfold, landskapsutvikling og energieffektivitet. Konflikten mellom bruk og vern og hvordan dette håndteres ligger også innenfor dette begrepet.

Med dette som bakteppe blir det i dette kapitlet rapportert på de fire ulike verdiskapingsformene.

Økonomisk verdiskaping

Etter nesten fem fulle år med særlige muligheter til å satse på kulturminner, har man oppnådd gode resultat i Nord-Gudbrandsdal. Totalt er det i perioden tilført regionen nærmere 8.7 millioner kroner til prosjektet i tilskudd fra Riksantikvaren og Oppland Fylkeskommune. Disse midlene har i det alt vesentligste gått direkte til tiltak i programområdet som følge av en bevisst prosjektstyring mot lave administrative kostnader. Totalt sett ligger kostnader knyttet til drift av prosjektet på mellom 10 og 15 prosent. Økte tilskudd i seg selv er ikke et mål for verdiskaping, men gir en pekepinn på hvilket nivå innsatsen har ligget på og kan gi et estimat på hvilken målestokk man bør måle resultat.

I tillegg til rene prosjektmidler har pilotprosjektet utløst mer i tilskudd og fått frem flere støtteberettigede fra eksterne kilder til f.eks restaurering. Norsk Kulturminnefond hadde ikke eksistert i lang tid i forkant av pilotperioden, så det kan være vanskelig å lage sammenliknbare tall fra før prosjektperioden. Fra Kulturminnefondet alene har private eiere i de seks kommunene i Nord-Gudbrandsdalen fått tildelt kr. 11.287.000 i perioden 2006 til 2010. Dette alene er altså vesentlig mer enn verdiskapingspiloten har kunnet forvalte i samme periode. Generelt sett kan man si at Kulturminnefondets andel utgjør ca 30 % av totalkostnaden ved restaurering, og det offentlige tilskudd sjeldent mer enn 50 % av totalkostnaden ved restaurering. Dersom man legger disse tallene til grunn, vil restaureringstiltakene utført i prosjektperioden alene utgjøre over 37,6 millioner kroner. Dette gjør restaurering av eldre hus i regionen til en betydelig nisje for bedrifter i byggenæringen. Samtidig sier det hvilke verdier private legger ned i arbeidet med å ta vare på sine gamle bygninger.

Vågå gardshotell er et annet eksempel på bedriftssatsinger der utviklingen i seg selv har vært en viktig del av verdiskapingsprogrammet i flere ledd. Restaurering og utvikling i seg selv har hatt et budsjett på kr. 13.000.000, fordelt på restaurering av 12 hus og etablering av 30-60 sengeplasser. Gardshotellet er nå inne i en driftsfase der man klarer å betjene de investeringene man har gjort. Gårdene øker omsetningen og holder seg innenfor de mål og rammer som lagt for videre drift.

Bilde 10: Etablering av gardsbutikk er et eksempel på verdiskaping basert på både økonomiske og kulturelle verdielementer.
Foto: Petter Kittelsen

Vågå gardshotell er heller ikke bare en bedrift, men en sammenslutning av flere gårder. Disse drives stort sett som enkeltmannsforetak, og er i seg selv økonomiske enheter som har generert vekst. Ser man på Nordherad hvor flere av gårdene ligger, er det nå også andre som har startet opp satsingen på småskala virksomheter basert på kulturarven. Noen legger til rette for ekstra sengeplasser for å avlaste store arrangement, andre utvikler lokalprodusert mat som selges inn til

gardshotellet. Og mens bonden på Valbjør tar seg av turistene, kan andre ta ekstrajobber i fjøset. Økonomisk verdiskaping gir ringvirkninger, selv om ikke alt kan måles eller ene og alene tilskrives verdiskapingsprogrammets satsing.

Næmingordningens første kull er ferdig, og håndverkerne er tilbake i de bedriftene de opprinnelig var "utlånt" fra. Gjennom den tre år lange utdanningen har 60 % av inntektene til tiltaket kommet fra tjenest salg under utdanning. Over tre år beløper dette seg til ca. 3,24 mill, arbeid som hovedsakelig er gjort på verna eller verneverdig bygningsmasse. Dette er et godt eksempel på tiltak som både har gitt økonomisk, sosial og miljømessig resultat, og som kan forsvare den forholdsvis høye offentlige støtten til utdanning av et mindre antall håndverkere.

Vi ser også eksempler på eksisterende bedrifter som søker støtte til restaurering for å forbedre sitt eget produkt. Ofossen mølle har jobbet i flere år med å dokumentere de unike egenskapene i byggryn fra Skjåk, malt på den gamle mølla. Mens gryna i seg selv er den egentlige varen som selges, har bedriften også gjort et forsøk på å ta vare på selve møllebygningen. Dette har man fått støtte til av Kulturminnefondet. Selv om det er delte meninger hvor vellykket selve restaureringsbiten har vært, har det bygget kulturelle verdier inn i produksjonen av Skjåkgryn, som igjen er basis for videre økonomisk verdiskaping.

Sosial verdiskaping

Samhandling, tilhørighet, samarbeid, engasjement, fellesskap, nettverk og tillit er alle eksempler på kjennetegn ved sosial verdiskaping. Da prosjektsøknaden ble levert i 2005, var det nettopp slike verdier man så for seg å utvikle som en del av område I (se kapittel 2). Etter hvert som piloten utviklet seg, var det naturlig at flere av disse nettverkene og arenaene ble lagt til eller knyttet opp til deler av den regionale satsingen Nasjonalparkriket.

Mange nettverk eksisterte også fra før, og det var viktigere å introdusere kulturminneverdier til de eksisterende nettverkene. Eksempel på slike tiltak har vært informasjon til landbrukskontorene og innlegg på regionale møter for ansatte på landbrukskontorene, arrangering av studietur til Kulturminnefondet på Røros, innlegg på gardbrukersamlinger etc.

Både i delprosjektene i Nordherad og Bergverk har sosiale møteplasser vært arrangert. I pilotprosjektet har vi alltid satt tema som det viktigste fremfor presentasjon av pilotprosjektet. Allerede etter første år med arrangering av bergverksuka på Otta, var det klart at dette var en såpass stor suksess at det ville bli gjentatt. Det vil være spennende å se de neste årene om engasjementet fortsatt er like sterkt slik at arrangementet utvikler seg til å være en fast tradisjon på Otta.

Nordisk treseminar som arrangeres hvert år på Hjerleid av Senter for bygdekultur er et annet nettverk som har vært støttet flere år gjennom pilotprosjektet. Arrangementet har vært holdt over en helg i april og samler nesten 100 personer fra inn og utland. De siste årene har arrangementet vært så populære at det har vært ventelister for påmelding. Samlingen fungerer som en viktig arena for å utveksle kunnskap og holde gamle vennskap og kjennskap vedlike.

Treseminaret brukes også aktivt av næringene for at de skal kunne trene seg på formidlingsdelen av deres utdanning. Slik sett skaper også treseminaret gode kontakter til andre fagpersoner, samtidig som det styrker båndene innad blant næringene. Gjennom tre år med felles samlinger har også de utviklet et nettverk og samholdt seg i mellom for deling av kunnskap og erfaring.

Et av de kanskje viktigste resultatene innen samhandling har likevel vært den prosessen som har foregått i regionen knyttet til pilotprosjektet. Ved prosjektoppstart var det en forventning om at alle seks kommuner skulle få like andeler av tildelte midler, som de igjen skulle fordele på sine prosjekt. Etter midtveisseminaret i 2007 oppstod en ny forståelse av hvordan tiltak kunne være felles over kommunegrensene og heller knyttet til tema fremfor geografiske områder. I praksis har dette ført til en rekke konkrete eksempler på samarbeid:

- Vågå gardshotell er blitt en modellbedrift som andre grupper ser og lærer av for å utvikle parallelle nisjer.
- Interessen om bergverk har spredd seg til andre kommuner som nå ser at også de har kulturhistorie knyttet til industri fra 1800-tallet.
- Levende grender med nasjonale verdier. Nordherad har vist vei for andre grender og seterdaler med sine samarbeidsmetoder og felles arbeid for felles mål. Flere grender har vært på studiebesøk i Nordherad.
- Fangstkulturen er en type kulturminner alle kommunene har hatt, og alle har visst om. Gjennom satsingen som er gjort med prosjektet "Villrein som verdensarv" og fangstkulturprosjektet i Lesja har man fått nye formidlingsmåter. Villrein har også vært tema på ungdommens matmønstring i 2009.

- Det har blitt et tettere samarbeid med museet. I prosjektperioden har også Museet i Nord-Gudbrandsdalen (MiNG) slått seg sammen til Gudbrandsdalsmusea. Et sterkere museum som opererer på tvers av kommunegrensene er blitt en styrke for regionen.
- Kommunalt samarbeid for å få til en regional bygningsvernkonsulent. Bygningsvernkonsulenten er ansatt i Gudbrandsdalsmusea, og skal utføre arbeid for alle seks kommunene gjennom støtte og veiledning i kulturminnefaglige saker.

Bilde 11: Satsingen på fangstkultur har blant annet resultert i en film om villrein og villreinjegere. To ungdommer fikk tidenes sommerjobb. Fra GD 08.06.09

Kulturell verdiskaping

Et av de viktige elementene i pilotprosjektet i Nasjonalparkriket, var knyttet til bygningsvern og ny bruk av gamle bygninger. Å se nye muligheter i verna bygg har krevd en holdningsendring knyttet både til hensynet på vern og ofte gamle bygninger med store etterslep på vedlikehold. Moderniseringen av landbruket de siste 100 år har gjort livet lettere for mange. Dette kan kanskje forklare hvorfor mange også har vendt ryggen til kulturarven som knytter seg til landbruket. Dette står ofte i kontrast til hva man selger som en del av produktets innpakning innen reiselivet, hvor lokal tilhørighet er en etterspurt vare.

Gjennom verdiskapingsprogrammet har man kunnet stimulere til å ta vare på disse historiene knyttet til gammel kultur eller gamle bygg. Vi opplever at flere er stolte over kulturarven sin og i langt større grad

ser muligheter fremfor begrensninger når alder, autensitet og restaurering diskuteres. Oppslutningen blant innbyggerne rundt bergverksuka i Sel kommune, barneskoleelevenes interesse i steinhistorie og geologi eller interessen rundt fangskultur er alle eksempler på verdiskaping på det sosiale feltet som ikke også avhenger av et økonomisk utbytte.

Naturligvis kan man også trekke frem Vågå gardshotell eller næmingutdanningen som eksempler på bedrifter der stolthet over sin bakgrunn og historie er en viktig del av produktet. Her henger dette også sammen med den økonomiske verdiskapingen, slik at det er en sammensatt del av et produkt. Men stolthet over ferdigheter, bakgrunn og muligheter ser man også gjennom undervisningsopplegget som er et tiltak i bergverkssatsingen. Interessen blant femteklassinger som

prøver seg på skiferlegging for første gang, sier også mye om bakgrunn og identitet.

Det har vært avholdt mange kurs gjennom pilotprosjektets ulike tiltak. Guidekurs, vertskapskurs og håndverkersamlinger er bare noen eksempler på hva som er gjort. Likevel er det næmingprosjektet som er det tunge tiltaket innen utdanning i pilotprosjektet. Tre håndverkere innen tømrerfaget har hatt tre års utdanning innen restaurering av bygninger med spesialisering på stående og liggende konstruksjoner, samt tekking. Pilotens tre næminger har inngått i prosjektsamarbeidet med de andre seks næmingene i Norge, hvor bla. tre har vært tilknyttet pilotprosjektet Bud-Kristiansund.

Bilde 12: Norges første næminger har akkurat fått sine bevis på endt utdanning.

Bak fra venstre: Steinar Moldal (ansvarlig), Dovre Handverksenter, Jon Bojer Godal (ansvarlig), Husasnotra, avd ved Geitbåtmuseet og Jarle Hugstmyr (sensor), Norsk Handverksutvikling. Midtre rekke: Jerker Nivfors, Senter for bygdekultur, Marius Jektvik, Husasnotra, avd ved Geitbåtmuseet, Rolf Trygve Lervik, Husasnotra, avd ved Geitbåtmuseet, Jørn Solli, Rørosmuseum, Hans Ingvald Hovde, Senter for bygdekultur.

Foran: Ellen Giskås, Nord Trøndelag, selvstendig næringsdrivende.

Alle næmingene har vært oppe til eksamen høsten 2010 hvor de har blitt vurdert etter sine spesialfelt. Den avsluttende prøven er bygd opp av fire deler:

1. Et produkt legges frem. Det er et arbeid som minst skal svare til tre ukers fullt arbeid.
2. Demonstasjon som viser praktisk dyktighet gjennom arbeid utført i påsyn av sensor.
3. En samtale som går på refleksjoner rundt fremlagt arbeid og egen rolle som yrkesutøver.
4. Et sammendrag av dagboka fra tiden som næming.

Totalt har dette gitt et godt grunnlag for ekstern sensor fra Norsk Håndverksutvikling (NHU) for å vurdere deres faglige ståsted.

Et viktig element ved starten av næmingordningen, var at den enkelte næming skulle tilbake til bedriften de kom fra for å fungere som arbeidsledere og videreformidle fra sin kunnskap. Ettersom næmingene nå akkurat er ferdig med sin opplæringstid og på vei tilbake i sine bedrifter, er det først nå en viktig del av kunnskapsoverføringen vil skje. Den vil imidlertid holde på svært lenge, da det er sannsynlig at også næmingene vil forsøke å videreutvikle seg fra sitt utgangspunkt i årene som kommer.

Bilde 13: Som en del av den kulturelle skolesekken får elevene forsøke å bruke steinalderværktøy på skinn. Foto: John Olsen

Pilotprosjektets tiltak innen bergverk har i stor grad vært fokusert inn mot dokumentasjon.

Gjennom prosjektperioden ble man klar over hvor stort kildemateriale man fortsatt hadde, men hvor tiden holdt på å ta kildene fra oss. Det ble derfor fokusert på å registrere bedriftsarkiv, dokumentere uttak og produksjonslinjer samt skissere ulike alternativer for hvordan verdiene kunne ivaretas. Gudbrandsdalsmusea har i denne prosessen vært en viktig støttespiller for pilotprosjektet, og museet har også tatt ansvar for videreføring av det registreringsarbeidet som ikke ble ferdigstilt i løpet av prosjektperioden.

I tiltakene rettet mot bergverkshistorien har det også vært jobbet mye med temaene knyttet til kopperdriften på Selsverket fra 1600-tallet. Gruvegangene finnes ennå, og gir levende inntrykk av hvordan det en gang har vært i området mens anlegget var i drift. Det er etablert en egen kultursti gjennom området som har vært mye brukt etter at den åpnet sommeren 2009. Det foreligger nå egen skjøtselsplan for området, slik at stien kan vedlikeholdes uten at det går på bekostning av verneverdiene i området.

Bilde 14: Verktøykunnskap på læres og kjennes på, ikke leses om. Foto: Senter for Bygdekultur

Bilde 15: Fellestur i etter Rustgruvene kultursti med innlagt guiding underveis. Foto: Sel kommune

Miljømessig verdiskaping

I Nasjonalparkriket som regionalt utviklingsarbeid har fokuset på bærekraftig reiseliv vært en av bærebjelkene i de satsingene som har vært gjennomført. Sykkel- og fotturisme har lang tradisjon i regionen, og er noe av det nasjonalparkene i regionen er mest kjent for. Bærekraftbegrepet overført på verdiskapingsprogrammet ble forstått dit hen at våre særegne ressurser skulle brukes i satsingen, men ikke forbrukes.

I et pilotprosjekt der selve formålet med prosjektet har vært en satsing på bygningsvern, er jo bærekraftbegrepet lett å se. Ivaretagelse og gjenbruk er i seg selv miljøvennlig, også når det gjelder bygninger. Ikke bare skal bygningene vernes og vedlikeholdes, de skal også fylles med innhold slik at aktiv bruk i seg selv er med og vedlikeholder bygningene.

Bærekraftbegrepet er også naturlig å diskutere når det kommer til endring av bruken av bygninger. Tidligere kalde bygg skal nå bli varme, dagens bruk av vann og varme gir nye utfordringer rent byggeteknisk. Noen endringer kan skje på bygningene, men skjer det for mange irreversible endringer ender vi faktisk opp med at restaureringen ikke lenger er bærekraftig, men konsumerer opp selve verneverdien bygget som helhet representerer. Dette har typisk vært utfordrende ved oppstart og utvikling av Vågå Gardshotell. Gjennom verdiskapingsprogrammet har det ikke vært gitt direkte støtte til restaurering av enkelthus i hotellet, men støtten har vært gitt som rammetilskudd som igjen har vært fordelt internt. I prosjektperioden har vi sett både gode og dårlige løsninger som på ulikt vis har forsøkt å ivareta verdiene som bygget representerer. Der dette ikke har lyktes fullt ut eller delvis, ser vi i ettertid at

kommunikasjonen mellom faglige myndigheter, pilotprosjektet, andre tilskuddsordninger (KMF) og tiltakshaver burde vært tettere. Kommunikasjonen har ofte vært vanskelig å ta tak i, da det er eieren selv som er ansvarlig for utviklingen av tiltaket.

Det miljømessige aspektet har hele tiden også vært viktig å ivareta i Nordheradsprosjektet. Området er utnevnt til å være et av de viktigste kulturlandskapene i Norge, og med betydelige landskaps-, natur- og kulturverdier. Faktisk er et av de viktigste elementene for å opprettholde naturlandskapet i Nordherad, nettopp at det de bor. Indirekte blir dermed bolyst en viktig faktor som kan brukes for å sikre miljømessig verdiskaping i et område.

4- Hva har vi lært

Endring av holdninger

Kulturminner har kommet på dagsorden i regionen gjennom de tiltakene som har vært gjennomført som en følge av verdiskapingsprogrammet. Fra at kulturminner har vært forbundet med heft og begrensninger, ser vi nå at det tenkes næringsutvikling og muligheter basert på den kulturelle arven som ligger i området. Denne holdningsendringen kan naturligvis ikke bare tilskrives verdiskapingsprogrammet. Likevel kan det trekkes frem at over de fire årene programmet har fungert, har piloten vært medfinansier i tiltak med en kostnadsramme på over 25 millioner. Det vitner om en betydelig innsats og interesse, både fra det offentlige men ikke minst fra den private kapitalen. Vi har opplevd at flere verneverdige bygninger har fått nytt liv gjennom at bygget plutselig har kunnet bli utnyttet på en annen måte og slik sett igjen fått en praktisk verdi.

Regionalt samarbeid

En annen viktig erfaring prosjektet har gjort seg er hvor viktig det er med regionalt samarbeid. De strukturmessige endringene som er gjort i regionen i løpet av

prosjektperioden kunne kanskje vært gjennomført uten et utstrakt samarbeid, men det videre livet til disse endringene hadde nok vært kort. Bygningsvernrådgiveren som skal kunne støtte seks kommuner er nettopp et eksempel på at gjennom samarbeid og felles løsninger får alle tilført en ekstra ressurs som ingen av kommunene hadde hatt muligheten til å anskaffe på egen hånd. De små enhetene i kommunene er også helt avhengige av samarbeid for å redusere egen sårbarhet om noe nøkkelpersonell skulle slutte eller på andre måter ikke lenger kunne utføre sine arbeidsoppgaver. Dette samarbeidet kunne nok vært enda bedre enn hva man ser i dag, men man har likevel en systembasert samarbeidsform gjennom Regionkontoret som gir løsninger på en del saker som ellers kunne være en usikkerhet på hvordan samarbeidet og mulige konflikter skulle løses i det daglige.

Prosjektorganisering

Pilotprosjektet har møtt på mye skepsis fra følgeevalueringsteamet og Riksantikvaren i forhold til den linjen man har lagt seg på når det gjelder stillingsbrøk. Utviklingsprosjekt krever mye tid, og

usikkerheten knyttet til pilotprosjekt er at man ikke alltid vet helt hvor man havner til slutt. Slik sett kunne det vært en fordel å ha større stillingsressurs for å kunne utvikle prosjektet videre. Likevel, ved en mer begrenset stillingsressurs må man prioritere hardt for å rekke det man må rekke, og tiden til utvikling av nye konsepter eller samhandlingsmåter vil bli mindre. I ettertid tror vi at måten vi har løst stillingsstørrelsen på, har gjort at kommuner og private nå har økt sin kompetanse og blitt mer selvhjulpne enn om man hadde brukt energi på å bygge opp en struktur som uansett ikke ville bli videreført ved prosjektets avslutning.

Stillingsprosenten har også gjort at man har kunnet lede få tiltak som var knyttet til pilotprosjektet slik Vågå gardshotell og næmingene har vært. Dette har også gjort det vanskeligere å drive forankringsarbeid ute blant innbyggere og interesserte. Forankringen har vært den enkeltes tiltakseiers ansvar, noe som i flere tiltak har fungert godt. Dersom prosjektledelse hadde vært avsatt til en større andel av tildelte midler er nettopp forankring et tema man burde satset mer på.

Bilde 16: Utsikt mot Vågåvatnet. Foto: Vågå gardshotell

5- Veien videre

De fem hovedsatsingsområdene som har vært gjennomgående i rapporten, har alle en videreføring etter at prosjektperioden er over.

Vågå Gardshotell

Vågå gardshotell ble offisielt åpnet sommeren 2010, og gardshotellet klarer å holde budsjettet som er lagt for å finansiere de investeringene som er gjort. At en bedrift klarer å gå med overskudd etter en viss tid, er noe av basisen for fortsatt eksistens og videre utvikling. Vågå gardshotell har nådd dette punktet nå, og videre utvikling vil basere seg på de forretningsmessige mulighetene som ligger fremfor dem.

Næmingordningen

Næmingordningen vil fortsette videre med nytt kull som ble tatt opp 2010. Disse skal uteksamineres i 2012. Innen den tid bør tiltaket ha kommet inn i mer faste driftsformer enn den prosjektorganiseringen og -finansieringen som er i dag. For det offentlige er det en utfordrende situasjon at utdanningen ikke leder frem til noen formell godkjenning for de næminger som deltar, når man bidrar med såpass mye tilskudd som ordningen krever.

Det er slik at de som står for omfattende kunnskap i utøvende håndverk i alt vesentlig ikke er å finne ved de høyere lærestedene, men utenfor. Skal vi bygge opp kunnskap i praktiske fag som tømring, må vi derfor bygge opp rundt dem som praktiserer denne kunnskapen i dag eller er på sporet av den. Norsk Håndverksutvikling (NHU) er en nøkkelinstitusjon i så måte. I tillegg kommer Senter for bygdekultur og avdeling Husasnotra ved Geitbåtmuseet som har

Bilde 17: Hvor går veien videre for å komme videre til neste kulturminne? Kulturstien ved rustgruvne i Sel viser veien videre. Foto: Kjell Voldheim

strukturerte opplegg innen utdanning utover svennebrev. Av de som er brukt som veiledere i næmingutdanningen er kun en person tilknyttet et høyskolemiljø. Syv er tilknyttet eller nært tilknyttet NHU, mens de fleste er praktiserende håndverkere spredt utover Norge. Dette gir utfordringer også knyttet til det videre arbeidet med en formell status på den kompetansen man opparbeider seg gjennom tre år som næming. Den handlingsbårne kunnskapen som studentene lærer har ingen plass i det formelle utdanningssystemet, og dermed blir det også vanskelig å knytte noen tittel til kompetansen.

Alle har svennebrev før de starter som næming, som tilsvarer videregående nivå. Deretter har de praksis i vanlig arbeid før de starter på næmingutdanningen. Gjennom tre år nedlegges over 5.000 timer i arbeid/studier, som tilsvarer 3,4 år med fulltidsstudier. I arbeidsmengde og fordypning skulle dette tilsa et nivå som ligger mellom bachelor- og master-nivå, sammenliknet med høyskoleutdanningen. Et

godkjenningsnivå innen antikvarisk bygningsvern innenfor praktisk håndverk, hadde også kunnet løse noe av problematikken rundt hva slags håndverkere som skal slippe til på freda eller verneverdige hus. I dag er det godkjenningsnivå på svært mange områder innen byggeteknikk, men ingen som tar hensyn til byggets alder. Det mest ideelle hadde vært et nasjonalt nivå med rom for regional spesialisering for å fange opp de ulike tradisjonene som finnes i landet. Der bør være mange veier frem til en slik godkjenning, men utdanning gjennom næmingordningen bør være en av dem.

Fra regionkontoret jobbes det i etterkant av pilotprosjektperioden med en fullfinansiering av også det pågående kullet næminger som erstatning for de midler som pilotprosjektet hadde støttet tiltaket med. Det er også laget noen strategivurderinger knyttet til hvordan et eventuelt løp kunne være dersom man knyttet seg opp mot eksisterende utdanningsinstitusjoner (fagskole/høyskole). I vår region er det Senter for bygdekultur som har

det formelle ansvaret for driften av næmingordningen, og det vil ligge et ekstra ansvar hos dem for å se på løsninger fremover dersom de fortsatt skal ha fullt eierskap til næmingordningen. Våren 2011 kommer Oppland Fylkeskommune til å gjennomføre en evaluering av næmingordningens første kull, basert på den midtveisevalueringen som ble gjort i 2009.

Kommunale prosjekt

Sel kommune valgte høsten 2010 å legge ned sin satsing på bergverk som et ledd i innsparingsprosess. Dette er beklagelig, ikke minst fordi kommunen er oppe i en rivingssak knyttet til bergverksindustrien og med fordel kunne benyttet kompetansen som var opparbeidet i egen organisasjon. Samme høst ble det også klart at skiferindustrien på Otta sliter med lønnsomheten. Verdiskapingspiloten kan ikke snu slike trender, men ved å bygge lokal forståelse for industriens bakgrunn kan man lettere kunne gjøre tiltak som befolkningen ønsker å stille seg bak.

Gudbrandsdalsmusea har imidlertid tatt ansvar for videreføring av noe av det gjenstående dokumentasjonsarbeidet som ikke ble ferdig i

prosjektperioden. Dette sikrer en videreføring av viktig arbeid, samtidig som det befester museets stilling i regionen som det fremste kunnskapsmiljøet innen dokumentasjon og formidling. Oppland Fylkeskommune har også påtatt seg et betydelig ansvar knyttet til oppfølging av sitt engasjement innen temaet. De rapporter som fylkeskommunen har bestilt er overlevert, og både lokalsamfunn og lokalhistorikere venter nå på fylkeskommunens videre satsing i saken.

Nordherad har de siste årene fått tilført mye midler til tiltak rundt om i bygda. 2011 kan blir et år med betydelig mindre aktivitet enn tidligere, også som følge av at landbrukets kulturlandskap ikke lenger er et prioritert område for Kulturminnefondet. Det vil derfor være vanskeligere å få tilgang på midler til restaurering enn hva som har vært situasjonen tidligere. Satsingen på de nasjonale kulturlandskapene har vært trappet opp de siste årene, og her kan det være ytterligere midler å hente for gjennomføring av tiltak. Kommunen kan gjennom styring av SMIL-midler også fordele midler til grenda dersom de ønsker det, samt

prioritere og skape et sterkere engasjement i kommunen for grenda.

Gudbrandsdalsmusea har også fått på plass en bygningsvernrådgiver finansiert gjennom midler fra fylkeskommunen, regionen og de enkelte kommuner. Dette er en stilling vi har svært stor tro på, ikke minst fordi det vil tilføre kommunene i regionen en kompetanse man helt har manglet tidligere. Stillingen vil også være nyttig i forbindelse med søknader til Kulturminnefondet, hvor bygningsvernrådgiveren kan gi lokale råd knyttet til søknadsbehandlingen.

Totalt sett vil svært mange av de tiltakene som ble løftet frem i verdiskapingsprogrammet fortsette sitt liv også etter pilotens avslutning i 2011. Likevel vil det være merkbart at så mye midler som har vært brukt på tiltak plutselig faller bort, selv om man ikke har bygd opp så mange strukturer som trengs vedlikehold. Vi må innse at kommuner til en hver tid har for lite ressurser til å gjennomføre alle de prosjekt som kunne vært gjort. Når fokuset forsvinner fra et sted, vil også kommunene ha mindre press på seg til å videreføre sine satsinger.

Vedlegg

Sluttrapporten fra verdiskapingspiloten i Nord-Gudbrandsdal er utformet etter Riksantikvarens mal og oppsett for disposisjon. Oppsettet har gitt mindre rom for variasjon slik de årsrapportene fra tidligere år har vært utformet. Sluttrapporten skal trykkes og distribueres. Forhåpentligvis skal den fungere som et grunnlag for andre som kanskje kan bygge videre på de erfaringer man har gjort i vårt prosjekt gjennom fire år. Vi håper det.

Det er en rekke dokument som følger rapporten som vedlegg. Disse skal ikke trykkes og distribueres på samme måte som sluttrapporten, men utfyller bildet av pilotprosjektets utvikling. Disse er oversendt Riksantikvaren og Oppland Fylkeskommune ved prosjektets avslutning, men kan også fås ved å kontakte Regionkontoret for Nord-Gudbrandsdal.

Følgende dokument følger sluttrapporten som vedlegg:

1. Regnskap for året 2010, samt oppstilling for bruk av midler gjennom hele prosjektperioden
2. Revisorgodkjenning av regnskapet for 2010 samt resten av prosjektperioden
3. Sluttrapport fra næmingkull nr 1 ved Senter for Bygdekultur, inkludert økonomioppstillinger
4. Evaluering av næmingkull nr, utført av Oppland fylkeskommune (ettesendes når den foreligger)
5. Sluttrapport fra Vågå gardshotell, inkludert regnskap (ettesendes når regnskapet for 2010 foreligger)
6. Sluttdokument fra Gudbrandsdalsmusea knyttet til fangstkultur
7. Oversikt over tildelinger fra Norsk Kulturminnefond fra 2006 til 2010
8. Prosjektskisse for Sagflaten, overlevert Oppland Fylkeskommune

Følgende dokument vil også gi utdypende informasjon og forståelse for prosjektet:

- Årsplaner og budsjett for årene 2006-2010
- Årsrapporter med regnskap for årene 2006-2009
- Års- og halvårsrapporter fra næmingprosjektet, inkludert regnskap
- Midtveisevaluering av næmingprosjektet
- Årsrapporter fra Vågå gardshotell, inkludert regnskap
- Andre årsrapporter og sluttrapporter knyttet til ulike tiltak som er gjennomført

Rapporten er ferdigstilt januar 2011.

Petter Kittelsen, prosjektleder

Bakgrunnen for Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet er Regjeringens ønske om å satse på utvikling av lokalsamfunn og næringsvirksomhet med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer.

Verdiskapingsprogrammet har hatt tre hovedmål:

- Bruke kulturarven til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner
- Ta bedre vare på kulturarven.
- Utvikle og spre kunnskap om kulturarven som ressurs.

De elleve prosjektene som ble plukket ut er forskjellige når det gjelder både organisering og innhold. Pilotprosjektene ble valgt for å framskaffe gode eksempler på hvordan kulturminner og kulturmiljøer kan bidra til sosial, kulturell og økonomisk utvikling.

Verdiskapingsprogrammet avsluttes i 2010. Alle pilotprosjekter lager sine egne sluttrapporter. Riksantikvaren vil avgi sin rapport til Miljøverndepartementet i mars 2011.